

men de stelling kunnen verdedigen dat een preferentie voor 'redelijkheid' ook reeds een normatieve keuze inhoudt. Sommigen zullen immers kiezen voor een groots en meeslepend levensproject en zij zullen redelijkheid helemaal geen na te streven eigenschap vinden. Maar zelfs als we de keuze voor het redelijkheids criterium aanvaardden, dan komen we enkel bij een tweede probleem terecht: wie bepaalt wat redelijk is en op grond van welke criteria? Zo zal het voor een buitenstaander in veel gevallen als niet-redelijk voorkomen dat de katholieke kerk weigert vrouwen toe te laten tot bepaalde ambten. Over het algemeen maken we in West-Europa hier niet zoveel problemen rond, omdat we nu toch al bijna 2000 jaar met deze vorm van ongelijkheid leven, maar met redelijkheid heeft het weinig te maken. Het criterium redelijkheid zal in veel gevallen toegepast worden binnen een bepaalde culturele context: we hebben de neiging datgene redelijk te vinden waaraan we gewend zijn, of waarvan we toch de interne logica kunnen reconstrueren.

Niet-redelijke doctrines verspelen echter hun recht op tolerantie, zo stelt Rawls: democratische systemen en *well-ordered societies* hebben het recht zich te wapenen tegen groeperingen die de maatschappelijke orde willen omverwerpen: we hoeven niet tolerant te zijn voor de intoleranten. Hoewel ook dat een heel vaag criterium lijkt, kan men het in de praktijk wel toepassen, zoals blijkt uit vooral de Duitse rechtspraak dienaangaande. We zijn in staat een waterdicht onderscheid te maken tussen diegenen die de samenleving met democratische middelen willen hervormen, en diegenen die de democratische staatsstructuur willen omverwerpen.

Fundamentele waarden

Het is echter kenmerkend voor het grote geloof dat Rawls in de mensheid heeft, dat hij ervan uitgaat dat een dergelijk optreden slechts zelden noodzakelijk zal zijn. Hij maakt in elk geval weinig woorden vuil aan de vraag hoe we tegen de intoleranten dienen op te treden. Zijn verwachting is duidelijk dat het overgrote deel van de bevolking zal kiezen voor een redelijke morele of filosofische doctrine, en hierin mag de staat geen enkele partij kiezen. Het is niet omdat een bepaalde levensbeschouwelijke doctrine poneert dat het menselijk leven onschendbaar is, dat de politiek hiermee rekening mag houden in de bepaling van de wetgeving rond euthanasie of abortus.

Tolerantie, vrijheid en diversiteit staan dus centraal in het ethisch stelsel van Rawls.

Juist hierop heeft hij echter de afgelopen drie decennia behoorlijk wat kritiek gekregen van met name *communautaire critici*, zoals Charles Taylor. Zij gaan ervan uit dat het op zich wel mooi is te pleiten voor de grootste mogelijke vrijheid, maar dat zo iets in de praktijk niet werkt. Mensen kunnen moeilijk leven als losstaand of zo men wil, losgeslagen individu, maar ze willen zich op de een of andere manier ook verbonden voelen met de waarden van hun gemeenschap. Volgens Rawls mag er op zich geen enkel probleem zijn als er in mijn straat katholieken, boeddhisten, joden, zonneaanbidders en mormonen wonen, zolang al die verschillende groepen zich maar redelijk en tolerant gedragen. De *communitaristen* merken echter – terecht – op dat de meeste mensen zich in een dergelijke straat heel erg ongelukkig zullen voelen. Keer op keer ziet men het fenomeen opduiken dat mensen een zekere neiging vertonen om anderen op te zoeken met ongeveer dezelfde opvattingen of levenswijze. Men kan dit veroordelen en zien als een te bestrijden hokjesmentaliteit, maar men kan enkel vaststellen dat dit blijkbaar toch een heel krachtige reflex is. Het is bovendien een reflex die voortdurend nieuwe vormen aanneemt: we zullen tegenwoordig minder geneigd zijn kliekjes te vormen op basis van ideologie of levensbeschouwing, maar de groepsvorming gebeurt nu eerder aan de hand van het televisiestation waarnaar men kijkt of de krant die men leest. Het onderliggende patroon, dat men zoekt naar een identificatie met gelijkgezinden, is echter in beide gevallen hetzelfde.

De *communitaristen* hebben in die zin ook wel gelijk dat de gemeenschap nooit volstrekt neutraal kan zijn; over een aantal centrale waarden bestaat er wel degelijk een overlappende consensus onder het overgrote deel van de bevolking. In zijn latere geschriften heeft Rawls dit trouwens ook toegegeven, en hij heeft dit gegeven verwerkt in zijn theorie. Vandaar dat we als samenleving gerechtigd zijn om de mormoon die enkele huizen verder woont te verbieden aan polygamie te doen, hoewel we daarmee zijn vrijheid van godsdienst beperken, terwijl we anderzijds toch niet kunnen stellen dat mormonen per definitie minder 'redelijk' zouden zijn dan andere godsdiensten.

De herformulering van de theorie komt er dus op neer dat we tolerant dienen te zijn

voor alle redelijke doctrines, die niet indruisen tegen de kernwaarden van onze samenleving. Die kernwaarden zijn tamelijk beperkt: we geloven in de fundamentele gelijkwaardigheid van elk mens, in het feit dat het menselijk leven waardevol is en in het algemeen is er toch ook een zekere waardering voor de wetenschappelijke methode en het daarop geënte scholingssysteem. Elke doctrine die die kernwaarden accepteert, dient dan ook aanvaard te worden. Doctrines die dat niet doen mogen volgens Rawls actief bestreden worden. Ook bij Rawls, toch bij uitstek de verdediger van de fundamentele rechten en vrijheden, hoeven we dus niet zomaar voor alles en nog wat tolerant te zijn. We hebben het recht doctrines te bestrijden die de fundamentele gelijkwaardigheid van de mens verwerpen, door bijvoorbeeld een discriminerend onderscheid te maken of te bepleiten tussen autochtonen en allochtonen of tussen vrouwen en mannen.

Pragmatische tolerantie

Vanuit historisch en filosofisch perspectief slaat de term tolerantie dus steeds op het accepteren van een bepaalde religieuze, politieke of morele doctrine waar de meerderheid van de bevolking het eigenlijk niet mee eens is. Omwille van de duidelijkheid van de discussie zou het aanbeveling verdienen de term ook enkel en alleen in die betekenis te gebruiken. We stellen echter vast dat in het dagelijks taalgebruik de betekenis van tolerantie helemaal vergleden is: men gebruikt het woord nu ook in verband met graffiti, criminaliteit of druggebruik. Dit heeft niets meer met de oorspronkelijke betekenis van de term te maken en men zou het hier eerder over gedogen, permissiviteit of desnoods zelfs pragmatische tolerantie kunnen hebben. De Gentse filosoof Koen Raes benadrukt in dit verband dat er een hemelsbreed verschil is tussen tolerantie, permissiviteit en onverschilligheid.

Tolerantie komt er steeds op neer dat men de waarde of het bestaansrecht erkent van een zienswijze waar men het zelf niet mee eens is. Zelfs met de beste wil van de wereld zie ik echter de waarde niet in van een verslaving aan harddrugs. Het feit dat, althans in sommige grote steden, nauwelijks wordt opgetreden tegen een dergelijke verslaving heeft dan ook niets met tolerantie te maken, maar eerder met pragmatisme. Omdat we als samenleving niet zo goed weten wat we tegen dit soort verslaving zouden kunnen aanvangen, laten we het maar rustig betijen, zolang we er maar niet